

МИТРОПОЛИТ АНДРЕЙ ШЕПТИЦЬКИЙ І МЕДИЦИНА: ЗАДУМИ, ПРОЕКТИ ТА ЇХ РЕАЛІЗАЦІЯ

Марта Надрага

директор Наукової бібліотеки

Львівського національного медичного університету імені Данила Галицького

Світлана Васільєва

*завідувач сектору інформаційно-бібліографічного відділу
Наукової бібліотеки Львівського національного медичного
університету імені Данила Галицького*

Розкрито основні напрями меценатської діяльності Митрополита Андрія Шептицького. Окремо розглянуто коротку історію створення «Народної лікарни» та основні віхи її становлення. Подано характеристику бібліографічного покажчика «Медики і медицина в житті та діяльності Митрополита Андрія Шептицького».

Ключові слова: *Митрополит Андрей Шептицкий, «Народна лікарня», меценатська діяльність, медична опіка, українські лікарі, «Порадні для матерів», біографічні дослідження, біобібліографія.*

Main directions of the patronage activity of Metropolitan Andrey Sheptytsky are revealed. Separately considered short history of «People's Hospital» and main stages of it's formation. Characteristic of the bibliographic index «Doctors and medicine in the life and activity of Metropolitan Andrey Sheptytsky» is submitted.

Keywords: *Metropolitan Andrey, «National Hospital», medical care, Ukrainian doctors, «advisory mothers» biographical study Bibliography.*

Раскрыты главные направления меценатской деятельности Митрополита Андрея Шептицкого. Отдельно рассмотрена краткая история создания «Народной больницы» и основные этапы ее становления. Подана характеристика библиографического указателя «Медики и медицина в жизни та діяльності Митрополита Андрія Шептицького».

Ключевые слова: *Митрополит Андрей Шептицкий, «Народна лікарня», меценатская деятельность, медицинское обслуживание, украинские врачи, «Порадні для матерів», биографические исследования, биобибліографія.*

*«Мене мусить обходити також і тілесне,
фізичне здоров'я Твоє, мій народе рідний»*

(Із Пастирського послання митрополита Андрія
«Перше слово Пастиря», 1899 р., Станиславів).

Вивчення життя та багатогранної діяльності Митрополита Галицького та Архієпископа Львівського Андрія Шептицького, а також його місця в історії українського народу — об'єкт постійної уваги науковців. Постать Владики є справді знаковою не лише для теологів та богословів, а й для звичайних мирян, ім'я Андрія Шептицького стало відомим у всьому світі. Зважаючи на виняткове значення постаті Владики для української історії, Українська греко-католицька церква проголосила цей рік Роком Митрополита Андрія Шептицького в Україні.

Наукова бібліотека Львівського національного медичного університету імені Данила Галицького приєдналась до вшанування пам'яті праведного Митрополита Андрія Шептицького з нагоди 150-річчя від дня його народження створенням бібліографічного покажчика [8]. З огляду на тематичне спрямування бібліотеки укладачі вирішили представити діяльність цієї визначної особистості крізь призму медицини та його меценатської діяльності, адже весь свій життєвий шлях Митрополит присвятив безмежному служінню українському народові, дбаючи про духовний стан та фізичне здоров'я простих людей.

Бібліографічний покажчик складається з передмови, наукових статей професора Олександра Кіцери та д-ра Павла Пундія про опіку Андрія Шептицького народним здоров'ям, двох основних розділів «Праці Митрополита Андрія Шептицького «о здоров'ї тілесне» та «Про Митрополита Андрія Шептицького», додатків та іменного покажчика.

У першому розділі подані праці Митрополита, що висвітлюють питання медичної тематики. Другий розділ розкриває меценатську діяльність Андрія Шептицького у царині медицини та сторінки біографії, пов'язані з духовним та фізичним станом Митрополита в останні роки його життя. Для яскравого та наочного подання матеріалу укладачі покажчика деякі позиції бібліографічного опису

проілюстрували цитатами, які найбільш повно характеризують благодійні вчинки великого Митрополита та відтворюють стан здоров'я та останні дні його життя.

У додатках до покажчика подано описи публікацій відомих науковців про заснування та опіку Митрополитом «Народної лічниці», документи та матеріали, а також унікальні фотографії з архіву Митрополита Андрея Шептицького.

При підготовці видання використовувалися фонди Наукової бібліотеки Львівського національного медичного університету імені Данила Галицького, Наукової бібліотеки Львівського національного університету імені Івана Франка, Львівської національної наукової бібліотеки України імені В. Стефаника, документи та матеріали музею Історії медицини Галичини, документи Центрального державного історичного архіву України у Львові. Бібліографічний покажчик адресований науковцям, релігієзнавцям, історикам, медикам, всім, хто цікавиться великою спадщиною та меценатською діяльністю Митрополита Андрея Шептицького. Укладачі щиро сподіваються, що їх доробок сприятиме розкриттю окремих сторінок із життя та благочинної діяльності Андрея Шептицького, дасть змогу сучасникам усвідомити велич постаті Митрополита-праведника.

Роман Шептицький (який у чернецтві прийняв ім'я Андрей) народився 29 липня 1865 р. у с. Прилбичі (тепер Яворівського району Львівської області) у сім'ї графа Івана й Софії Шептицьких [1; 9].

Його батько, граф Іван Шептицький, походив зі стародавнього українського боярського роду, який дав багато архиєреїв Українській Церкві, що вірно служили Богові та своєму народові впродовж віків. Шляхетний рід отримав своє прізвище «Шептицький» від назви родового маєтку — села Шептичі (Шептич). Мати, Софія Фредро, теж належала до знатного аристократичного роду. Подружжя Шептицьких мало семеро синів. Третім сином Шептицьких був Роман, при хрещенні отримав імена Роман, Александр, Марія [1; 9]. Родина для графа Івана Шептицького та його дружини була найважливішою. Вони виховували дітей у релігійній атмосфері, любові до ближнього, в аристократичному, інтелектуальному та культурному середовищі.

Здобувши блискучу освіту, зокрема три докторські ступені: з права, теології та філософії, Андрей Шептицький мав можливість

зробити непересічну світську кар'єру, однак вибрав чернечий шлях. І не просто чернечий шлях, а ще й одного з найупослідженіших на той час монаших орденів — отців Василян Української греко-католицької церкви.

У 1901 р. Андрей Шептицький очолив Українську греко-католицьку церкву, якою керував аж до своєї смерті 1 листопада 1944 р. Як глава Церкви першим почав виголошувати проповіді українською мовою [6]. За мудрі настанови й великі труди він отримав шану і любов народу та став для своїх нащадків справжнім Великим Митрополитом.

Метою усього життя Митрополита Андрея була справа об'єднання православного Сходу, а передусім України, з Римом, піднесення релігійного, духовного, культурного і соціального рівня українського народу. Весь свій життєвий шлях Митрополит присвятив безмежному служінню рідному народові. Його, як справжнього духовного пастиря, турбували і повсякденні проблеми людини. Він допомагав бідним та немічним, дбав про розвиток їх освіти та культури, велику увагу приділяв піклуванню про здоров'я простих людей, допомагав дитячим садкам та сиротинцям.

«А коли надходило літо, діти від 4 до 14 років їхали в карпатські ліси, де за гроші митрополита було споруджено відпочинкові будинки. І там у чудових кліматичних умовах під доброю опікою виховувалися кілька тисяч діток. Вивчали історію свого краю, українську мову та інші українознавчі предмети й молитви. Навчалися діти і доброї поведінки. Не забував владика навіть єврейських убогих дітей і кожного року на Пасху посилав їм подарунки. І вчив на ділі, не тільки на словах, дбати про український народ, турбуватись його сьогоденням і майбутнім» [10, с. 84].

Не забував Митрополит і про долю матерів. За його сприяння відкрила свої двері «Порадня для матерів», в якій жінки могли отримати моральну та грошову підтримку, фахову юридичну консультацію, а немовлят обстежували та надавали медичну допомогу кваліфіковані педіатри [3] (фото 1).

«...подібною установою є «Порадня Матерів» на Янівській передмісті у Львові. Веде її жіноче «Товариство Опіки над Молоддю», а дім, в котрім це товариство відчинило й веде цю порадню, — це дар Митрополита. Також даром Митрополита є лікарське приладдя цієї порадни для жінок і дівчорі» [17, с. 43].

Визначною подією його меценатської діяльності стало заснування у 1903 р. «Народної лічниці» — медичної установи для мешканців Львова та Галичини, яка впродовж декількох десятків років надавала «безплатну поміч лікарську убогим хворим без різниці народності і віросповідання». Лічниця проіснувала впродовж 1904–1944 рр. та відновила свою діяльність вже після проголошення незалежності України [7; 12].

Задум створення у Львові добродійної медичної установи виник ще у 1902 р. за ініціативи відомого лікаря Євгена Озаркевича [2]. На його заклик про створення такого закладу відгукнулися українські громадські товариства й організації та патріотично налаштовані діячі медицини, науки, культури, юристи, священники та лікарі (д-р Петро Сушкевич, д-р Лев Коссак, д-р Щасний Сельський, д-р Антін Хомин, д-р Софія Морачевська, д-р Михайло Коцюба) [5, с. 66]. На загальних зборах засновників у січні 1903 р. установі надали назву «Народна лічниця», ухвалили статут товариства та надіслали його на затвердження до австро-угорського намісництва у Львові [2; 5]. Опікуном лічниці запросили Митрополита Андрея Шептицького, який прийняв покровительство над нею та передав їй обладнав за власний коштом дім, споруджений на узбіччі Святоюрської гори. Так у цьому будинку на вулиці Петра Скарги, 4 виникла перша лікарня-амбулаторія [2; 7; 12].

«Заходами д-ра Євгена Озаркевича в 1903 р. засновано добродійне лікарське товариство «Народна Лічниця». Тоді Митрополит Андрей добродушно віддав у користування свою реальність коло площі св. Юра і власним коштом 7,000 корон гарно відновив дім, де товариство «Народної Лічниці» могло розпочати вже в 1903 р. свою корисну діяльність» [15, с. 154].

22 вересня 1903 р. під патронатом Митрополита Андрея відбулося урочисте посвячення та відкриття «Народної лічниці». Її директором став Євген Озаркевич [2]. Після урочистих заходів з приводу відкриття на святковому обіді Андрей Шептицький виголосив промову [13; 14].

«22 вересня 1903 р. відбулося посвячення і відкриття домівки товариства «Народна лічниця», яке довершив сам митрополит Андрей Шептицький. На святковий обід після посвячення він запросив до своєї палати соймових послів, представників крайової

влади й українських організацій та з'ясував присутнім культурно-гуманітарне значення установи «Народна лікарня» для «нижчого і страждаючого» людства без різниці народності...

Будинок «Народної лікарни» на вул. П. Скарги був у дуже гарному місці, оточений великим садом з квітами й деревами, де літньою порою на лавках очікували своєї черги пацієнти. В домі було 11 кімнат, дві ждальні для хворих, 4 ординаційні кімнати, операційна зала, лікарська канцелярія та кімната для Сестер Служебниць, які виконували допоміжну працю в лікарні. У бічному крилі будинку були кімнати для служби та кухні. Знаменито були уряджені каналізація і вентиляція, а також водопроводи з холодною і теплою водою. На ті часи це була люксова устаткована мала поліклініка. Ця поліклініка була для вбогих, без огляду на національність і віровизнання, а лікарську допомогу давали всім безкоштовно. Туди приходили українці, поляки, євреї та хворі інших національностей» [16, с. 63-64].

У 1904 р. «Народна лікарня» вже мала чотири поліклінічні відділи: інтерністичний та педіатричний (лікарі Є. Озаркевич та М. Вахнянин), хірургічний (др. Р. Баронч, згодом — др. М. Більчик та др. Вольф), окулістики (др. М. Грушкевич) та гінекологічний (др. С. Морачевська та др. Брайтер). У 1905 р. був утворений дерматологічний відділ (др. Левко Чачковський) та пізніше — вушний (др. Заболоцький) [5, с. 67]. Найкращим доказом необхідності відкриття такої установи було те, що вже у перший рік існування медичну допомогу в її стінах отримало понад три тисячі хворих. У 1908 р. у лікарні працювало дев'ять лікарів. Завдяки їх благодійній та самовідданій праці та постійній матеріальній підтримці Митрополита Андрея лікарня розвивалася з кожним роком.

Під час Першої світової війни більшість лікарів «Народної лікарни» було мобілізовано. На базі медичного закладу російські окупаційні війська облаштували невеликий військовий шпиталь. При відступі зі Львова вони забрали зі собою більшість обладнання, інструменти та білизну [2; 5]. Др. Євген Озаркевич намагався відновити роботу лікарні, але через хворобу не встиг цього завершити (помер 22.09.1916 р. у Відні). Після смерті Є. Озаркевича директором лікарни був др. Броніслав Овчарський, після війни — єпископ Й. Боцян (1918–1919) та прелат Л. Куницький (1919–1921) [2].

Наступними директорами «Народної лічниці» були відомі лікарі та громадські діячі (С. Дрималик, М. Вахнянин, І. Куровець). Вони самовіддано працювали на покращення роботи медичної установи, поліпшували матеріально-технічну базу закладу, залучали до праці на громадських засадах або за символічну плату кращих українських лікарів і студентів медицини [2; 7; 12].

У квітні 1922 р., згідно із внесеними змінами до статуту «Народної лічниці», було відкрито стаціонарне відділення. Лічниця і надалі надавала допомогу амбулаторним хворим. Після війни в її стінах розташувалася «Порадня для матерів», яка згодом, завдяки благодійній підтримці Митрополита, отримала окреме приміщення на вул. Ходоровського [3; 11].

«Митрополит подарував для львівської філії Т-ва Опіки над молоддю дім при вул. Ходоровського. У цьому домі знайшла приміщення і «Порадня Матерей» [11, с. 70].

Від 1924 р. аж до смерті (13.05.1931) директором «Народної Лічниці» був др. Іван Куровець [2; 11]. Він брав активну участь у відбудові та організації Українського народного шпиталю.

«... Її директорами по черзі були: д-р Євген Озаркевич, д-р С. Дрималик, д-р Ів. Куровець і д-р Тит Бурачинський. За головства д-ра Курівця приступлено до будови шпиталю ім. Митрополита Шептицького на площі Лічниці. Його будову закінчено після довшої перерви аж у 1937-му році.» [11, с. 70].

Після його смерті директором був призначений др. Тит-Євген Бурачинський, який, крім праці лікаря та організатора медичної опіки хворих, багато часу приділяв суспільно-громадській діяльності. Власне, він запропонував надати шпиталю назву «Український шпиталь «Народна лічниця» імени Митрополита А. Шептицького» [2; 12].

З кожним роком лічниця завойовувала щораз більше довіри серед населення міста: невпинно зростала кількість хворих, які зверталися по медичну допомогу, не лише серед українців, а й представників інших народів. Тому постала нагальна потреба побудови повноцінного шпиталю.

У 1929 р. з нагоди 30-річного ювілею перебування Андрея Шептицького на Митрополичому престолі зібранням інтелігенції та представників громадських організацій Галичини було ухвалено, що найкращим пошануванням Митрополита буде побудова лікарні, яка носитиме його ім'я (фото 2).

Заклики на пожертви для будівництва нового шпиталю знайшли ширі відгуки серед української громади (фото 3). Проект закладу здійснив відомий львівський архітектор інженер Євген Нагірний. 14 вересня 1930 р. під керівництвом інженера-архітектора Олександра Пежанського розпочато будівництво шпиталю [5, с. 12]. Того ж дня було закладено й освячено наріжний камінь (фото 4).

«Д-р Іван Куровець і управа «Народньої Лічниці» відновили заходи побудови модерного українського шпиталю у Львові. В 1927 р. Митрополит закупив ділянку при вул. Скарги ч. 4, та в 1929 р. пожертвував 5,000 дол. на цю будову, а інж. Нагірний виготовив пляни нового шпиталю на 45 ліжок коштом 50,000 дол.

Цей княжий дар Митрополита Андрея і попередні заощадження дали можливість розпочати будову шпиталю, так що 14 вересня 1930 р. відбулось уже врочисте посвячення наріжного каменя, яке довершив особисто митр. Шептицький, в асисті єпископа Івана Бучка та численного духовенства. Цього ж року схвалено назвати новий шпиталь іменем Митрополита Шептицького» [15, с. 155-156].

Зведення та облаштування шпиталю тривало до 1937 р. У березні 1938 р. «Український шпиталь імені Митрополита А. Шептицького» був придатний для відвідування. Триповерховий будинок шпиталю був розрахований на сто ліжок [7]. У квітні 1938 р. шпиталь розпочав надавати медичну допомогу. Вже 11 квітня 1938 р. було прийнято перших хірургічних хворих, яких прооперовано наступного ж дня [2].

«На весні 1938 року, в неділю 10 квітня, на узгір'ї Святоюрської гори, при вул. Петра Скарги 4 у Львові відбулось урочисте посвячення та відкриття шпиталю ім. митрополита Шептицького. Про цю святочну подію у Львові варто зачитувати повідомлення «Діла» від 12 квітня 1938 року, що було поміщене на першій сторінці 79-го числа.

«В неділю 10 ц. м. о год. 12 в полудне сталося у Львові велике діло, зайшла рідка і справді надзвичайна подія, відкрито цілковито викінчений і внутрі уладжений Український шпиталь ім. митрополита Шептицького. Свято відкриття відбулось скромно і тихо, без ніякої попередньої голосної реклами...».

Це «скромне» свято запало глибоко в пам'ять кожного присутнього, а зокремо радувало серця та сповняло до деякої міри й

почуттям професійної та національної гордості українських лікарів, а ще більше тих нечисленних лікарів-ординаторів амбулаторії, а пізніше поліклініки т-ва «Народна Лічниця», які своєю безкорисною і жертвенною працею не лише несли безплатну допомогу бідному населенню міста Львова та бідним селянам краю, але також при тому з дрібних одноразових добровільних датків створили найбільший фонд на будову українського шпиталю» [14, с. 79].

Після відкриття стаціонарного відділення значно зросла кількість амбулаторних хворих. Збільшилося відвідування рентгенологічного відділення та лабораторії, які не мали можливості повноцінно функціонувати через брак приміщення. На допомогу прийшли монахи Студійського ордену. Розуміючи потреби українських лікарів, отці Студити поступово передавали приміщення свого монастиря для облаштування терапевтичного, хірургічного, педіатричного, неврологічного та стоматологічного кабінетів, аналітичної лабораторії та кабінету рентгенографії [2]. У липні 1938 р. Свято-Успенська лавра Студійського Уставу замовила в фірмі «Сіменс» терапевтичний апарат найновішого зразка з усіма комплектуючими на суму 33 000 злотих [2].

«На загальних зборах «Народної Лічниці» 13-го травня 1939 р. д-р Т. Бурачинський зложив звіт, який показав, що на будову Українського Шпиталю ім. Митр. Шептицького, величиною на 100 ліжок, видано 572,555 зл., а на устаткування і лікарські приладдя — 140,175 зл., — разом 712,730 злотих. Площу і партеровий дім подарував митр. Шептицький. Цю суму, крім щедрих дотацій митрополита, зложили і властиво започаткували по Першій світовій війні ординуючі лікарі своєю безкорисливою працею в амбулаторії «Народної Лічниці», з якої увесь прибуток призначено на будову. Дальші пожертви зложило українське громадянство в краю й за кордоном і фундатори ліжок.

З відкриттям шпиталю, зросла фреквенція пацієнтів у поліклініці «Народної Лічниці». За дев'ять місяців у 1938 р. перейшло 52,404 пацієнти, з того 72.7 % українців, 17.7 % поляків та 8.6 % жидів та інших» [15, с. 156].

З нагоди відкриття Українського Шпиталю «Народної лічниці» імені Митрополита А. Шептицького у 1938 р. було видано пропам'ятну книгу за редакцією Івана Кедрина. На початку цієї книги

надруковано слова Великого Митрополита, які віддзеркалюють зміст його самовідданих вчинків та широкого прагнення допомоги, підтримки та опіки свого народу [4; 14, с. 95] (фото 5):

«Треба висловити радість, що ми дійшли до звершення цього доброго діла та що є створений осередок для тих усіх, що терпить, без огляду на їх національну та віросповідну приналежність. Треба радіти, що молоді лікарі дістануть верстат праці і студій.

Всі українські установи здвигнені великим трудом. І не прийшло легко і здвигнення шпиталю «Народної Лічниці». Тим тривкіші підвалини, чим довше вони будовані.

Моїм первісним бажанням було, щоб шпиталь називався іменем св. Йосафата і тільки на просьбу громадян, що займалися цією справою, зокрема п. п. лікарів, я згодився дати шпиталеві фірму свого імені.

Бажаю найкращих успіхів тому заведенню, що служитиме всім українцям та неукраїнцям і благословляю всіх, що працювали над цього здвигненням, своїми молитвами буду просити Господа, щоб мав український шпиталь в своїй опіці».

1 лютого 1938 року

+Андрей

Повноцінній роботі шпиталю завадила Друга світова війна. У 1944 р. його перетворили на 3-тю міську лікарню та поліклінічне відділення, які функціонували впродовж 48 років.

«Український Шпиталь ім. Митрополита А. Шептицького» відновив свою діяльність із встановленням незалежності України. 4 січня 1992 р. він почав свою роботу у режимі стаціонару на 80 ліжок для терапевтичних і неврологічних хворих. У 2000 р. на фасаді шпиталю помістили меморіальну дошку Митрополиту Андрею Шептицькому [2].

Особливістю цього благочинного медичного закладу і сьогодні залишається дотримання головної ідеї його покровителя щодо основного принципу діяльності установи — забезпечення цілісної медичної опіки найменш захищеним верствам населення. Відтак «Український Шпиталь імені Митрополита А. Шептицького» став символом поєднання духовного і фізичного здоров'я, символом посвяти, служіння і любові до ближнього.

1. Андрей (Шептицький) Життєпис [Електронний ресурс] // Вікіпедія. Вільна енциклопедія. — Режим доступу: https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%90%D0%BD%D0%B4%D1%80%D0%B5%D0%B9_%28%D0%A8%D0%B5%D0%BF%D1%82%D0%B8%D1%86%D1%8C%D0%BA%D0%B8%D0%B9%29#.D0.96.D0.B8.D1.82.D1.82.D1.94.D0.BF.D0.B8.D1.81. — Назва з екрана. — Дата перегляду: 11 груд. 2015р.
2. Благодійна установа Шпиталь ім. Митрополита Андрея Шептицького. Історія [Електронний ресурс] // Благодійна установа Шпиталь ім. Митрополита Андрея Шептицького. Режим доступу : <http://spital.org.ua/history/>. — Назва з екрана. — Дата перегляду: 8 груд. 2015 р.
3. До 75-річчя поради матерів у Львові / *Богдан Надрага, Олександр Надрага, Лідія Козицька, Світлана Ткаченко* // Лікарський вісник. — 1994. — Рік XLI, чис. 3. — С. 185-186.
4. Історія будови Українського Шпиталю // Шпиталь Народної лічниці ім. Митрополита Шептицького : пропам'ятна книжка з нагоди відкриття / ред. і вступ *Івана Кедрина*. — Львів : з друкарні Видавничої Спілки «Діло» у Львові, 1938. — С. 19-47.
5. *Кіцера О.* Митрополит Андрей Шептицький і «Народна лічниця» / *Олександр Кіцера* // Лікарський збірник. Нова серія. — Львів ; Чикаго, 2004. — Т. 13. — С. 66-74.
6. *Королевський К.* Митрополит Андрей Шептицький (1865–1944) / *Кірило Королевський* ; пер. з фр. *Ярема Кравець*. — Вид. 2-ге, виправл. — Львів : Свічадо, 2014. — 490 с.
7. *Матлашенко Н.* «Народна лічниця — перша українська лікарня в Галичині [Електронний ресурс] / *Наталія Матлашенко* // Фармацевт практик. — 2015. — 11 дек. — Режим доступу: <http://fp.com.ua/articles/narodna-lichnitsya-persha-ukrayinska-likarnya-v-galichini/>. — Назва з екрана. — Дата перегляду: 9 груд. 2015 р.
8. Медики і медицина в житті та діяльності Митрополита Андрея Шептицького (До 150-річчя від дня народження) : бібліогр. покажчик / уклад.: *М. С. Надрага, О. М. Кріль, С. В. Васильєва, Л. С. Метельська* ; наук. ред. *А. В. Магльований* ; Львів. нац. мед. ун-т ім. Данила Галицького, Наукова бібліотека. — Львів, 2015. — 93 с.
9. Митрополит Андрей Шептицький [Електронний ресурс] // Центральний Державний історичний архів України, м. Львів. — Режим доступу : <http://tsdial.archives.gov.ua/?url=/gallery/gallery1/>. — Назва з екрана. — Дата перегляду: 11 груд. 2015 р.
10. Митрополит граф Андрей Шептицький (29 липня 1865 – 1 листопада 1944). Про рід Шептицьких // *Французенко-Вірний М.* Великі митрополити України / *Микола Французенко-Вірний*. — Київ. : Смолооскип, 2013. — С. 69-96.

11. *Мудрий В.* Роля Митрополита А. Шептицького в громадському житті : доповідь, виголошена на конференції НТШ в честь Митрополита 14 травня 1960-го року / *Василь Мудрий* // Український шпиталь Народньої лічниці ім. Митрополита Шептицького : пропам'ятна книжка з нагоди відкриття. — 2-ге вид. — Львів, 1938 ; Чікаго : Медичний архів і бібліотека УЛТПА, 1980. — С. 68-73.
12. Народна лічниця [Електронний ресурс] // Вікіпедія. Вільна енциклопедія. — Режим доступу: https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%9D%D0%B0%D1%80%D0%BE%D0%B4%D0%BD%D0%B0_%D0%BB%D1%96%D1%87%D0%BD%D0%B8%D1%86%D1%8F. — Назва з екрана. — Дата перегляду: 9 груд. 2015 р.
13. *Осінчук Р.* Сімдесятьліття «Народньої Лічниці» / *Роман Осінчук* // Український шпиталь Народньої лічниці ім. Митрополита Шептицького : пропам'ятна книжка з нагоди відкриття. — 2-ге вид. — Львів, 1938 ; Чікаго : Медичний архів і бібліотека УЛТПА, 1980. — С. 74-78.
14. *Осінчук Р.* Український шпиталь ім. Митр. Шептицького у Львові (40-річчя його відкриття та 35-річчя смерти проф. д-ра Мар'яна Панчишина) / *Роман Осінчук* // Український шпиталь Народньої лічниці ім. Митрополита Шептицького : пропам'ятна книжка з нагоди відкриття. — 2-ге вид. — Львів, 1938 ; Чікаго : Медичний архів і бібліотека УЛТПА, 1980. — С. 79-98.
15. *Пундій П.* Опіка митрополита Андрея Шептицького над народним здоров'ям / *Павло Пундій* // Український медичний архів. — 1988. — Чис. 12 : Світлої пам'яті Д-ра Бориса Филипчака (1907–1988) лікаря-хірурга і заслуженого мецената української культури. — С. 154-158.
16. *Пундій П.* Піклування митрополита Андрея Шептицького народним здоров'ям / *Пундій Павло* // Сучасність. — 1989. — Чис. 11. — С. 63-69.
17. *Цегельський Л.* Митрополит Андрей Шептицький. Короткий життєпис і огляд його церковно-народної діяльності / *Лонгін Цегельський*. — Львів : Місіонер, 1995. — 78 с.